

2005-07-01

ศัตร์ประชาชน ของ เฮนริก อิบเสน: งานวิพากษ์ ความหน้าไหว้หลังหลอกของสังคม

นพมาส แวหงส์

Follow this and additional works at: <https://digital.car.chula.ac.th/jletters>

Part of the Arts and Humanities Commons

Recommended Citation

แวงหงส์, นพมาส (2005) "ศัตร์ประชาชน ของ เฮนริก อิบเสน: งานวิพากษ์ ความหน้าไหว้หลังหลอกของสังคม," *Journal of Letters*: Vol. 34: Iss. 2, Article 1.

DOI: 10.58837/CHULA.JLETTERS.34.2.1

Available at: <https://digital.car.chula.ac.th/jletters/vol34/iss2/1>

This Article is brought to you for free and open access by the Chulalongkorn Journal Online (CUJO) at Chula Digital Collections. It has been accepted for inclusion in Journal of Letters by an authorized editor of Chula Digital Collections. For more information, please contact ChulaDC@car.chula.ac.th.

ศัตรุประชาชน ของ เฮนริก อิบเสน: งานวิพากษ์ ความหน้าไหว้หลังหลอกของสังคม

นพมาส แวหงส์*

บทคัดย่อ

เฮนริก อิบเสน “บิดาแห่งการละครสมัยใหม่” ก่อให้เกิดเสียงวิพากษ์วิจารณ์ ครั้งแล้วครั้งเล่าในวงการละครทั่วยุโรปด้วยแก่นเรื่องที่นำตระหนกตกใจสำหรับสังคม ตามแบบแผน ใน *A Doll's House* (1879) และ *Ghosts* (1881) เขาเชิดชูเสรีภาพและความจริงซึ่งปัจเจกชนควรจะเผชิญหน้า โดยไม่ต้องคำนึงถึงการรักษาภาพลักษณ์ที่ หลอกลวงต่อสังคม เสียงวิพากษ์วิจารณ์ที่ตามมาจากพวกหัวเก่าที่ยึดถือแบบแผน ประเพณีทำให้เขาตอบโต้ด้วยบทละครเรื่อง *An Enemy of the People* (1882) ซึ่งเขา ยิ่งแสดงความเป็น “กบฏ” หัวรุนแรงอย่างโจ่งแจ้งเพิ่มมากยิ่งขึ้น โดยเปิดโปงประณาม ความไม่โปร่งใสและหน้าไหว้หลังหลอกของสังคมอย่างเจ็บแสบ ไม่ว่าจะเป็พวก อนุรักษ์นิยม พวกเสรีนิยม หรือพวกมัชฌิมนิยม รวมทั้งความโง่เงาของ “เสียงส่วนมาก ที่ผืนีกกำลังแน่น” (solid majority หรือ compact majority) อิบเสนประกาศตัวเป็นนัก ปัจเจกนิยมและผู้เชิดชูและแสวงหาความจริงโดยถ่องแท้ เขาประณามความหน้าไหว้- หลังหลอกของกลุ่มอำนาจและกลุ่มผลประโยชน์ รวมทั้งสื่อมวลชนที่ “ไม่โปร่งใส” ด้วย ในเรื่อง ดร. สตีอกมันน์ผู้ซึ่งทุ่มเทและคำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนรวมมากที่สุดกลับถูก ตราหน้าว่าเป็น “ศัตรุประชาชน” ซึ่งทำให้เขาได้ค้นพบความจริงอีกข้อหนึ่งในที่สุดว่า “คนที่แกร่งที่สุดคือคนที่ยืนอยู่โดยลำพัง” หมอ สตีอกมันน์กลายเป็นพระเอกของ บทละครที่เชิดชูความจริงและ “ความโปร่งใส” มากที่สุดคนหนึ่งในวรรณกรรมละคร

* รองศาสตราจารย์ ประจำภาควิชาศิลปการละคร คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย

ใน ค.ศ. 1879 เฮนริก อิบเสน (1828-1906) นักการละครชาวนอร์เวย์ผู้บุกเบิกวงการละคร เจ้าของฉายาว่า “บิดาแห่งการละครสมัยใหม่” สร้างความสะท้านสะเทือนให้แก่วงการละครทั่วยุโรป ด้วยบทละครเรื่อง *A Doll's House* ซึ่งเป็นเรื่องของหญิงสาวคนหนึ่งที่ตั้งขึ้นมาพบความจริงหลังจากใช้ชีวิตแต่งงาน “แสนสุข” อยู่ 8 ปีเต็ม ๆ ว่าชีวิตของเธอสร้างอยู่บนภาพลวงที่เธอถูกชักจูงให้หลงผิดและเธอเป็น “ตุ๊กตา” มาตลอดชีวิต ในฐานะปัจเจกบุคคล นอราต้องการแสวงหาตัวตนที่แท้จริงและต้องการรู้จักคิดเป็นตัดสินใจเป็นเพื่อให้สมกับความเป็นมนุษย์ที่มีศักดิ์ศรี ในการนี้เธอตัดสินใจจะทิ้งสามีและลูก ๆ ไป เพื่อเรียนรู้ที่จะยืนหยัดอยู่ด้วยตัวเองและมองโลกด้วยสายตาที่กระจ่างและสร้างค่านิยมที่ตนเองเป็นผู้เลือก โดยไม่สนใจกับศีลธรรมและคำสั่งสอนตามขนบประเพณีของสังคม¹

แก่นเรื่องอันน่าตระหนกตกใจสำหรับสังคมตามแบบแผนนี้เป็นเหตุให้นักสิทธิสตรียึดถืออิบเสนเป็นหนึ่งในบรรดานักต่อสู้เพื่อเรียกร้องเสรีภาพและสิทธิสตรี ทว่าอิบเสนปฏิเสธที่จะมีส่วนอยู่ในแนวร่วมนี้ เขาแสดงจุดยืนชัดเจนว่าเขาไม่ได้ต่อสู้เพื่อสิทธิสตรีมากไปกว่าเพียงเพื่อเสรีภาพของปัจเจกบุคคล

ด้วยอุปมาอุปมัยอันสรุปความได้อย่างตรงจุดและได้ภาพพจน์ เสียงกระแทกประตูปิดในตอนจบของละครเรื่อง *A Doll's House* (1879) ดังกึกก้องกัมปนาทไปทั่วยุโรป ก่อให้เกิดเสียงวิพากษ์วิจารณ์ตามมาอย่างอื้ออึง บทละครเรื่องนี้ได้รับกระแสประท้วงต่อต้านอย่างรุนแรง จนถึงขั้นที่โรงละครบางแห่งต้องเอาใจผู้ชมด้วยการแก้ตอนจบใหม่ให้นอราเปลี่ยนใจไม่ทิ้งบ้านทิ้งลูกทิ้งสามีไป โดยเฉพาะการนำไปจัดแสดงที่เยอรมนี อิบเสนจำใจจำยอมต้องรับทราบการแก้ไขนั้นโดยคุณิณี เนื่องด้วยยังไม่มีข้อตกลงระหว่างประเทศในเรื่องกฎหมายลิขสิทธิ์²

ทว่าสิ่งที่เขาทำได้อีกเขาตอบโต้กระแสด้านของพวกหัวเก่าที่ยึดถือแบบแผนประเพณีทั้งหลายด้วยบทละครที่มีเนื้อหาหนักใจยิ่งขึ้นไปกว่าเดิม ในเรื่อง

¹ ดูรายละเอียดใน นพมาส แวงหงส์, ผู้แปล. *บ้านตุ๊กตา*. เอกสารเย็บเล่ม, 2531.

² คำนำของ Eva Le Gallienne ใน *Six Plays by Henrik Ibsen*, หน้า xviii – xix.

Ghosts (1881) เขาเขียนให้ภรรยาอมหวานอมขมกลืนทนอยู่ในชีวิตแต่งงานที่เลวร้าย เพื่อสร้างภาพลักษณ์อันสวยงามในสายตาของสังคม ทว่าเธอก็ต้องประสบกับความจริงที่น่าขนลุกยิ่งกว่าเดิม ณ ที่ซึ่งสถานการณ์บีบให้เธอในฐานะผู้เป็นแม่ต้องตกอยู่ในภาวะต้องตัดสินใจ “ฆ่าด้วยปรานี” ลูกในไส้ของตัวเอง ซึ่งเป็นผลจากการแต่งงานอันเลวร้ายนั้น³

อิบเสนได้สร้างชื่อให้แก่ตัวเองในฐานะ “กบฏ” ผู้บุกเบิกละครสมัยใหม่ด้วยการตีแผ่ความจริงที่สังคมชอบที่จะเกลี้ยปกปิดเอาไว้ทำเป็นมองไม่เห็น หรือมีฉะนั้นไม่นำมาพูดถึงโดยเปิดเผย เมื่อมิสชิธอัลวิงพูดถึงความคิดใหม่ๆ ที่สังคมยังไม่ยอมรับ สาธุคุณแมนเดอส์ตอบว่า “ผมไม่โทษคุณด้วยที่อยากรู้จักแนวคิดบางแนวที่...เท่าที่เข้าใจนะ...ที่เป็นเรื่องโก้เก๋อยู่ในสังคมของพวกปัญญาชน สังคมที่คุณส่งลูกชายคุณไปเตร็ดเตร่ตามใจชอบ แต่...แต่เขาไม่เอาเรื่องพวกนี้มาถกเถียงกันเปิดเผยนักหรอก คุณนายอัลวิง ไม่มีเหตุผลจะต้องไปใส่ใจกับเรื่องสัพเพเหระที่เราอ่านหรือคิดเล่นๆ ในที่ไร้ฐาน”⁴ สาธุคุณแมนเดอส์แสดงให้เห็นความหน้าไหว้หลังหลอกของผู้คนในสังคมอย่างเจ็บแสบที่สุด

ในบทละครเกือบทุกเรื่องของเขา อิบเสนแสวงหา “การแต่งงานที่สมบูรณ์แบบ” ซึ่งหมายถึงการแต่งงานที่ทั้งชายและหญิงมีบทบาททัดเทียมกันในฐานะมนุษย์ผู้มีศักดิ์ศรี เคารพในสิทธิของกันและกัน และไม่มี ความลับปกปิดซ่อนเร้นไว้จากกัน นอกจากนั้น แก่นเรื่องที่เรพบอยู่เสมอจากบทละครของอิบเสน คือ “แสงสว่างของความจริง” ซึ่งเป็นจุดหมายของปัญญาชนและบุคคลผู้มีความเคารพต่อตัวเองอย่างแท้จริง อาจจะมีข้อยกเว้นก็แต่เพียงในบทละครเรื่อง *The Wild Duck* (1884) เท่านั้นที่อิบเสนดูเหมือนจะแปรพักตร์ไปมองจากอีกมุมหนึ่ง และแสดงให้เห็นว่าบางครั้ง “ความจริง” ก็อาจเป็นสิ่งที่เลวร้ายสำหรับคนซึ่งฉลาดและอ่อนแอที่ไม่พร้อมจะยอมรับและสู้หน้ากับมัน คนบางคนมีความสุขอยู่ได้จากคำโกหกและภาพลวงมากกว่าการ

³ คุรยละเอียดใน นพมาส แววงษ์, ผู้แปล, *วิญญาณหลอน*, เอกสารเย็บเล่ม, 2530.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 16.

ตระหนักต่อแก่ในความจริงที่อาจโหดร้ายเกินไป⁵ ทว่าก็ไม่ได้หมายความว่าอิบเสนจะยกย่องบุคคลเช่นนั้น เขาเห็นว่าคนพวกนี้เป็นบุคคลผู้ไร้เดียงสา ขาดวุฒิภาวะ และออกจะน่าสมเพชเวทนาด้วยซ้ำ

กระแสต่อต้านอย่างโกรธแค้นต่อ *A Doll's House* และตามมาด้วย *Ghosts* ซึ่งวิพากษ์สังคมด้วยความรุนแรงไม่แพ้กัน น่าจะมีผลให้อิบเสนเปลี่ยนแนวเขียนบทละครเรื่อง *An Enemy of the People* (1882) ที่ตามต่อมา ให้เป็นละครที่เบาสมองขึ้นเสีย ซึ่งมีผลทำให้คนดูยอมรับได้ง่ายขึ้น แม้ว่าเนื้อหาที่เขามุ่งโจมตีจะยังคงเข้มข้นและรุนแรงอยู่เช่นเดิม หรืออาจจะมากกว่าเดิมด้วยซ้ำ ทว่าคราวนี้เขารามือลงจากสถาบันครอบครัวดังเช่นในบทละครสองเรื่องก่อนหน้า และหันมาเล่นงานประเด็นทางด้านสังคมและการเมืองเป็นหลัก โดยพุ่งประเด็นไปที่ความโกหกหลอกลวงที่สถาบันการปกครองและสื่อมวลชนพยายามปิดหูปิดตาหรือไมก็หาทางเบี่ยงเบนปกปิดไว้จากสาธารณชน

ถ้าพิจารณาตามลำดับปีของบทละครที่อิบเสนเขียน ซึ่งจะตกอยู่ในช่วงระยะเวลาการเขียนผลงานบทละครออกมาสองปีต่อเรื่องโดยสม่ำเสมอ มีเพียงบทละครเรื่อง *An Enemy of the People* เท่านั้นที่ใช้เวลาเขียนเพียงหนึ่งปี ซึ่งแสดงให้เห็นว่าอิบเสนเขียนเรื่องนี้ด้วยความรวดเร็วเป็นพิเศษ ราวกับถูกผลักดันด้วยอารมณ์รุนแรงของคนที่ยังโกรธเป็นไฟไหม้ป่า และไม่ยอมรอให้ตัวเองสงบเยือกเย็นลงเสียก่อน สาเหตุอีกประการหนึ่งก็อาจจะเห็นว่าอิบเสนมีข้อมูลสำหรับนำมาเขียนบทละครเรื่องนี้ อยู่ในมือมากพอแล้ว โดยที่เขาสร้างโครงเรื่องขึ้นจากข่าวในช่วงทศวรรษ 1830 ซึ่งมีหมอชาวเยอรมันออกข่าวเตือนผู้คนว่ามือหิวตักโรคระบาดขึ้นที่เมืองฟักผ่อนเพื่อสุขภาพ เป็นผลทำให้ฤดูกาลท่องเที่ยวพังพินาศไม่เป็นท่า และชาวเมืองโกรธแค้นหมอผู้นั้นจนต้องหลบหนีหนีหน้าไปจากเมือง อีกกรณีหนึ่งซึ่งเป็นที่มาของบทละครคือ เรื่องราวที่เกิดขึ้นในนอร์เว ซึ่งมีนักเคมีคนหนึ่งประณามระบบโรงครัวที่เมืองคริสเตียเนีย (ปัจจุบันคือเมืองออสโล) ว่ามองข้ามหัวคนจนไป เขาพยายามจะอ่าน

⁵ ดูรายละเอียดใน นพมาศ แวงหงส์, ผู้แปล, *เปิดป่า*, เอกสารเย็บเล่ม, 2538.

แถลงการณ์ที่สาธารณชนแต่ถูกประชาชนในที่ประชุมขัดขวางไม่ให้กล่าวคำแถลงจนเขาต้องถอนเรื่องออกไป⁶ ซึ่งเหตุการณ์ในตอนนี้อยู่ในองก์ที่สี่ของบทละคร

ใน *An Enemy of the People* อิบเสนยิ่งแสดงความเป็น “กบฏ” หัวรุนแรงอย่างโจ่งแจ้งเพิ่มมากยิ่งขึ้น โดยเปิดโปงประณามความไม่โปร่งใสและหน้าไหว้หลังหลอกของสังคมอย่างเจ็บแสบ ไม่ว่าจะเป็นพวกอนุรักษนิยม พวกเสรีนิยม หรือพวกมัชฌิมนิยม รวมทั้งความโง่เง่าของ “เสียงส่วนมากที่ผืนก้างแน่น” (solid majority หรือ compact majority) ไม่ว่าจะเป็นแนวความคิดทางการเมืองแนวใด อิบเสนดูจะวางตัวเป็นปฏิปักษ์ไปกับทุกฝ่าย อิบเสนประกาศตัวเป็นนักปัจเจกนิยมอย่างแท้จริง

นายแพทย์โทมัส สต็อกมันน์ เป็นนักวิทยาศาสตร์ผู้ชอบคิดค้นทดลองสิ่งใหม่ๆ เขาเป็นผู้ริเริ่มความคิดให้สร้างสถานบำบัดและพักผ่อนเพื่อสุขภาพด้วยแหล่งน้ำแร่ในเมืองเล็ก ๆ ชายฝั่งทะเลของนอร์เว ปีเตอร์ สต็อกมันน์ พี่ชายของเขาเป็นนายกเทศมนตรีของเมือง และเป็นผู้นำความคิดของเขาไปปฏิบัติและแย่งความดีความชอบจากน้องชายไปใส่ตัวเองเป็นส่วนใหญ่ ด้วยการสร้างให้เมืองเล็ก ๆ นี้ รุ่งเรืองขึ้นกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวเพื่อสุขภาพ แต่ว่าด้วยระบบบริหารงานที่มีขั้นตอนและคณะกรรมการบริหารที่มองแต่การณ์เฉพาะหน้าและไร้วิสัยทัศน์ เทศบาลเมืองนี้ก็ได้วางระบบท่อส่งน้ำที่บกพร่องและขาดคุณภาพ จนกระทั่งของเสียจากโรงงานฟอกหนังในแถบนั้นซึมเข้าไปเป็นพิษแก่การบริหารโรคน้ำแร่

หมอสต็อกมันน์ค้นพบความจริงข้อนี้ หลังจากเกิดโรคภัยไข้เจ็บขึ้นอย่างผิดสังเกตในระหว่างฤดูกาลท่องเที่ยวที่ผ่านมา เขาเก็บตัวอย่างน้ำไปทดลองซ้ำแล้วซ้ำเล่า จนได้ผลสรุปชัดเจนว่าแหล่งน้ำแร่สำหรับการบริโภคอาบกินของเมืองนี้เป็นพิษ และจำต้องทำการแก้ไขปรับปรุงด้วยการวางระบบส่งน้ำเสียใหม่

เขาแจ้งการค้นพบที่มีข้อพิสูจน์ทางวิทยาศาสตร์เป็นหลักฐานรับรองเพื่อให้นายกเทศมนตรีนำไปประกาศเตือนให้ประชาชนรู้ถึงพิษภัยอันตรายและเพื่อให้เทศบาลปรับปรุงระบบส่งน้ำให้ปลอดภัยจากเชื้อโรคได้ทันเวลาที่ก่อนที่พิษภัยจะแพร่

⁶ Harold Clurman, *Ibsen*, p. 127-8.

ระบาทไปอีก แต่ปีเตอร์ สตีอกมันน์กลับเกรงว่าชาวนี้อาจจะทำลายฤดูกาลท่องเที่ยวจนยับเยิน และจะทำให้เมืองท่องเที่ยวแห่งนี้ซบเซาจนตายไปในที่สุด สิ่งที่ปีเตอร์ สตีอกมันน์หันหน้าเกรงยิ่งไปกว่านั้นคือการเสียหายและสูญเสียอำนาจ เนื่องจากระบบส่งน้ำที่สร้างขึ้นอยู่ในความรับผิดชอบของเทศบาลเมืองซึ่งเขาเป็นผู้บริหาร

ฮอฟสตัด บรรณาธิการหนังสือพิมพ์ “เสียงประชาชน” (*The People's Monitor*) ซึ่งเพิ่งจะประกาศจุดยืนที่ชัดเจนของ “สื่อมวลชนที่โปร่งใส” โดยจะขอขึ้นอยู่กับเสียงข้างหมอสตีอกมันน์ในการเปิดเผยความจริงให้ประชาชนรู้เพื่อประโยชน์ส่วนรวม “สาธารณชนจะต้องได้รู้เรื่องนี้ทันทีเลยนะ” อิบเสนยังใช้ฮอฟสตัดเป็นตัวแทนของพวกเขาเสรีนิยมหัวรุนแรงที่ต้องการต่อต้านพวกอนุรักษนิยมและระบบบริหารราชการแบบเก่า ๆ แรกทีเดียวเขาแสดงความกระหึ่มกระหือหรือจะเปิดโปงผู้มีอำนาจที่สร้างความสกปรกให้แก่เมือง “ทีละเล็กละน้อยเมืองทั้งเมืองกำลังตกอยู่ใต้อำนาจของข้าราชการบ้าอำนาจกลุ่มหนึ่ง” และเสนอให้เบี่ยงเบนประเด็นไปสู่ประเด็นทางการเมือง เขาเชื่อว่าถ้าสื่อมวลชนออกแรงบีบเข้า นักการเมืองก็ต้องยอมปฏิบัติตาม “นักหนังสือพิมพ์หัวเสรีอย่างผมปล่อยให้โอกาสงามๆ อย่างนี้หลุดมือไปไม่ได้หรอก ไอ้ความเชื่อที่ว่าระบบราชการมันอยู่ยงคงกะพันนี้จะต้องลบล้างให้สิ้นซากเสียที เราต้องถอนรากถอนโคนความหลงเชื่อมงายแบบนี้” และ “นักหนังสือพิมพ์อย่างผมยังต้องมีความรับผิดชอบต่อสังคม มีโอกาสเมื่อไร ต้องคว้าเอาไว้ จะได้ช่วยปลดปล่อยให้ประชาชนพ้นจากการถูกเหยียบย่ำ ผมรู้แน่ๆ ว่าพวกคนมีอำนาจจะต้องเรียกเรื่องนี้ว่านาธิปไตย แต่ช่างปะไร อย่างน้อยผมก็ได้ทำหน้าที่ของตัวเอง”⁷ ในฐานะนักหนังสือพิมพ์ที่มีจริยบรรณ เขาย้ำว่า “ความจริงต้องมาก่อนสิ่งอื่นใด”

เพตรา บุตรสาวของหมอสตีอกมันน์ ซึ่งเป็นครูโรงเรียนที่มีหัวคิดสมัยใหม่และมีความคิดเป็นของตัวเอง กล่าวยกย่องฮอฟสตัดในฐานะนักหนังสือพิมพ์ว่า

⁷ นพมาส แวงหงส์, ผู้แปล, *ศัตรูประชาชน*, เอกสารเย็บเล่ม, 2535, หน้า 13.

⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 18.

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 18.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 19.

“คุณเลือกอาชีพที่พิเศษเหลือเกิน เป็นผู้กรุยทาง เชิดชูความจริง ต่อสู้อย่างกล้าหาญ เพื่อความคิดใหม่ๆ...ทัศนะใหม่ๆ...ต่อสู้ปกป้องคนที่ถูกรังแก...”¹¹

แต่เพียงไม่นานต่อมา หน้าฉากของ “ความโปร่งใส” ในตัวฮอฟสตัตก็ร่วงหล่นลง ฮอฟสตัตเผยธาตุแท้ของตัวเองออกมา เขาก็กลับคำพูดและแสดงความ เป็นปฏิปักษ์ต่อหมอสตีอิกมันน์ เพียงเพราะตระหนักว่าการปรับปรุงระบบท่อส่งน้ำ จะต้องสิ้นเปลืองงบประมาณมหาศาล และงบประมาณนั้นจะถูกผลกระทบไปให้แก่ ประชาชนผู้เสียภาษี ฮอฟสตัตไม่กล้าที่จะแสดงจุดยืนสวนกระแส “ผลประโยชน์ ส่วนรวม” เพราะสิ่งนั้นจะขัดต่อผลประโยชน์ของเขาด้วย

ในแง่ที่เกี่ยวกับเพชรราซึ่งฮอฟสตัตเคยขอให้แปลหนังสือต่างประเทศลงใน หนังสือพิมพ์ของเขา เมื่อเพชรราท้วงติงว่าหนังสือเล่มนั้นไม่เหมาะสำหรับลงใน หนังสือพิมพ์เสรีนิยมอย่าง “เสียงประชาชน” นี้ เพราะ “หนังสือเล่มนี้อ้างว่ามีอำนาจ เบื้องบนคอยพิทักษ์คนดี ๆ ในโลก เพราะฉะนั้นแล้วทุกสิ่งทุกอย่างจะลงเอยด้วยดี สำหรับพวกเขา ในขณะที่คนเลวจะถูกลงโทษ คุณคงไม่อยากจะป้อนความคิด เหลวไหลนี้ให้ผู้คนหรอกนะคะ คุณเองก็ไม่เชื่อเรื่องแบบนี้ ... คุณคงไม่มีวันเล่น สกปรกแบบนั้น คุณไม่ใช่คนหน้าไหว้หลังหลอกสักหน่อย”¹² แต่ฮอฟสตัตกลับไม่ แสดงความใส่ใจในจุดยืน เขาคำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนตัวมากกว่าสิ่งอื่นใด และ ยืนยันจะ “มอมเมา” ประชาชนต่อไปเพื่อเห็นแก่ยอดขายหนังสือพิมพ์เท่านั้น เขา “เล่นสกปรก” และ “หน้าไหว้หลังหลอก” ตามที่เพชรราพูดเต็มตัว

อัสลักเซ็น เจ้าของโรงพิมพ์และนายกสมาคมผู้ครอบครองเคหสถาน เป็น ตัวแทนของมวลชนที่เป็นชาวบ้านที่สูญเสียผลประโยชน์ อิบเส้นวางลักษณะนิสัย ให้เขาเป็นตัวแทนของชนชั้นกลางที่รอบคอบระมัดระวังและเลือกเดินสายกลางเสมอ “ผมพยายามรักษาทุกอย่างไว้ในระดับพอดีๆทั้งนั้น ความพอเหมาะพอควรนี่เป็น

¹¹ เล่มเดียวกัน, หน้า 37.

¹² เล่มเดียวกัน, หน้า 36-37.

คุณลักษณะสำคัญของพลเมืองเลย...ผมว่านะ”¹³ เขาอ้างตนเป็นสมาชิกชมรมละเว้นอบายมุข ในขณะที่ไม่สามารถอดใจปฏิเสธเหล้าที่มีคนเสนอให้ดื่มไม่ได้ (อิบเสนเยาะเย้ยลักษณะความหน้าไหว้หลังหลอกประการหนึ่ง) ก่อนหน้าที่จะตระหนักว่าประชาชนผู้เสียภาษีจะต้องรับภาระการปรับปรุงระบบประปาครั้งใหญ่ เขาเสนอตัวจะช่วยหมอสตีอกมันน์ในฐานะพลเมืองดีผู้จะช่วยก่อมีอบสร้างกลุ่มกดดันเพื่อให้ “ทางการ” ปฏิบัติตามข้อเรียกร้อง “ผมสนับสนุนคุณสุดฤทธิ์เลย....คุณไม่รู้หรือกว่า...พวกชนชั้นกลาง....พลิงชาวบ้านอย่างเราเนะ...จะช่วยคุณได้มากแค่ไหน รวมทั้งกันแล้ว.....เราน่าจะจัดมีอบประท้วงสักหน่อย”¹⁴

ครั้นเมื่อรู้ว่าข้อเรียกร้องที่เขาเสนอจะช่วยสร้างแรงกดดันนั้นจะหมายถึงการสูญเสียผลประโยชน์เฉพาะหน้าของเจ้าของเคหสถาน และหมายถึงภาระภาษีที่ชาวบ้านจะต้องแบกไว้มากขึ้น เขาก็ถอยไปยืนอยู่ใน “จุดที่ปลอดภัย” คือ ยังไม่ต้องลงมือทำอะไรจะดีกว่า อิบเสนประณามคนขี้ขลาดที่คำนึงถึงแต่ความปลอดภัยส่วนตัว ในขณะที่หมอสตีอกมันน์นั้นยอมสูญเสียทุกสิ่งที่มีเพื่อเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม อัสลักเซ็นอ้างว่ามี “เสียงส่วนใหญ่ที่แน่นอนหาของประชาชน” อยู่เบื้องหลัง และเสียงส่วนใหญ่ นั่นคือความถูกต้องและผลประโยชน์ส่วนรวม

ส่วนนายกเทศมนตรี ปีเตอร์ สตีอกมันน์ นั้นเป็นนักปกครองประเภทที่ต้องรักษาหน้าและปกป้องภาพลักษณ์ความน่าเชื่อถือของตัวเองไว้จนสุดฤทธิ์ เหตุผลข้อสำคัญในการไม่ยอมเปิดเผยความผิดพลาดครั้งสำคัญในการสร้างสถานอาบน้ำแร่ของเมืองนี้คือ “จะให้ฉันบริหารงานสาธารณประโยชน์ได้ยังไง ถ้ามีคนมากอย่ระแวงหรือโจมตี...ต้องระงับ [การแถลงความจริงให้สาธารณชนได้รับรู้] เอาไว้ก่อนเพื่อเห็นแก่ประโยชน์ส่วนร่วม”¹⁵

¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 20.

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 19.

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 24.

หมอสตีอกมันน์ต่อต้านอย่างห้าวชนผาในความไม่โปร่งใสนี้ ด้วยเหตุผลที่ว่า การไม่บอกความจริงต่อประชาชนก็เท่ากับเป็นการ “ตบตา ลวงโลก แยมเอามา ๆ เลย เป็นอาชญากรรมขั้นร้ายแรงต่อสังคม”¹⁶ เมื่อหมอสตีอกมันน์ยืนยันว่า “ก็ถ้าเราคิดอะไรได้ใหม่ๆ เราก็มีหน้าที่จะเผยแพร่ให้สาธารณชนรู้ซึ่” ซึ่งปีเตอร์ สตีอกมันน์สวนกลับทันควันว่า “เชื้อเถอะ สาธารณชนไม่ต้องการความคิดใหม่ๆ รอก เขาอยู่สบายของเขาแล้ว”¹⁷

ในที่สุด หมอสตีอกมันน์ก็ถูกขัดขวางและสะกັดกันทุกทางเพื่อไม่ให้เปิดเผยความจริงแก่สาธารณชน แม้แต่เมื่อเขาลงทุนจะพิมพ์เอกสารเผยแพร่แก่ประชาชนโดยควักเงินจากกระเป๋าตัวเอง แต่อัลลิกเซ็นก็ปฏิเสธไม่ยอมพิมพ์ให้ และเมื่อเขาเปิดเวทีสาธารณะเพื่อแถลงความจริง กลุ่มอำนาจทุกกลุ่มก็ฉีกกำลังกันต่อต้านทุกวิถีทางที่จะขัดขวางไม่ให้ความจริงเผยแพร่ออกไปเป็นที่ประจักษ์แก่สาธารณชน นายกเทศมนตรีได้รับการเชื้อเชิญให้เสนอญัตติและเปิดอภิปราย “ในฐานะประธานกรรมการอำนวยการ และด้วยความห่วงใยในสวัสดิภาพของเมืองนี้ ทำให้ผมต้องเสนอญัตตินี้เข้ามา ผมกล้าสันนิษฐานว่าไม่มีใครในที่นี้ที่จะยอมปล่อยให้มีการเผยแพร่ข่าวสารที่เกินจริงและไร้ความรับผิดชอบเกี่ยวกับสุขอนามัยของสถานอาบหน้าแร่และของเทศบาลเมืองเรา”¹⁸

อัลลิกเซ็นในฐานะตัวแทนจากมวลชนกล่าวเสริมว่า “หมออาจจะซูประเด็นเรื่องสถานอาบหน้าแร่ แต่จุดประสงค์หลักของหมอคือต้องการจะปลุกระดมให้ผู้คนลุกขึ้นปฏิบัติ ส้มล้างพรรคการเมืองที่อยู่ในอำนาจขณะนี้ ไม่มีใครสงสัยว่าหมอมีคุณธรรมและจริยธรรม ไม่มีใครคิดเป็นอื่นเลยเรื่องนี้ ผมเองก็ชื่นชมกับการปกครองตนเองโดยประชาชน ถ้าเผื่อมันจะไม่มีผลให้ผู้เสียภาษีต้องแบกภาระหนักอึ้งจนเกินไป...”¹⁹

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 24.

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 25.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 49.

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 50.

และทัศนคติจากฮอฟสตัดต์ ในฐานะสื่อมวลชน คือ “ผมเชื่อว่าคงไม่มีใครที่นี้ แคลงใจในหลักการเสรีนิยมของผม ในประเด็นทางการเมืองของวันนี้ พวกท่านทั้งหลายคงรู้จักดีของเสียงประชาชนดีแล้ว แต่ผมได้เรียนรู้มาจากบุคคลที่ทรง ภูมิปัญญารอบคอบและมีประสบการณ์ว่า ในเรื่องของท้องถิ่น หนังสือพิมพ์ควรมี ความรับผิดชอบและระมัดระวังให้มากเข้าไว้”²⁰

ในระหว่างที่ถูกสะกดกั้นไม่ให้แถลงการเสนอความจริงที่เขาได้ค้นพบนั้น หมอสต็อกมันน์ได้ตื่นจากภพหลวงและมองเห็นความจริงข้อใหม่ที่สำคัญกว่าเดิม “ลองย้อนกลับไปแค่สองสามวันก่อนเอง ผมทำให้ใครมาพยายามปิดปากผมอย่าง ที่ผมกำลังถูกปิดปากอยู่ในวันนี้ ผมคงสู้ยิบตาเลยเพื่อสิ่งที่ผมรู้ว่าเป็นสิทธิอัน พึง ล่วงละเมิดไม่ได้ของผม แต่ตอนนั้นมันไม่สำคัญกับผมอีกแล้ว ตอนนั้นผมมีเรื่องสำคัญ กว่านั้นจะพูด”²¹

หมอสต็อกมันน์ค้นพบมลพิษที่ร้ายแรงและแก้ได้ยากยิ่งกว่าเรื่องน้ำเสีย แต่เป็นมลพิษทางสังคม (social pollution) “ความจริงที่ว่าระบบประปาของเราเป็นพิษ และสถานพื้นฟูสุขภาพของเราเป็นที่เพาะเชื้อโรคมันกลับไม่สำคัญเลยเมื่อเทียบกับ สิ่งที่ผมค้นพบและกำลังจะเปิดเผยอยู่ ณ บัดนี้.....มันเป็นอย่างนี้ครับ แหล่งกำเนิด ของชีวิตจิตใจของพวกเรามันเป็นพิษเป็นภัย ชุมชนทั้งหมดของเราตั้งอยู่บนรากฐาน ของความหลอกลวงที่เพาะพันธุ์แพร่เชื้อจนเจ็บป่วยไปหมด”²²

ในท่ามกลางประเด็นของชุมชนที่ถูกผันแปรให้เป็นเรื่องประเด็นทางการเมืองนั้น มวลชนถูกปลุกปั่นให้เฮลละโลสารระพาไปตามกระแส ถูกปลุกกระดมและชักจูง จมูกไปอย่างง่ายดายตามกระแสส่วนรวม ในท่ามกลางชาวบ้านที่เป่าปาก โห้อา โดยที่ไม่เข้าใจเรื่องที่แท้จริงสักนิดเดียว หมอสต็อกมันน์ก็ได้ค้นพบความจริงซึ่งก่อให้เกิด ความโกรธแค้นจากมวลชนยิ่งขึ้นไปอีก นั่นคือ “ศัตรูตัวร้ายที่สุดของความจริง

²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 50.

²¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 51.

²² เรื่องเดียวกัน, หน้า 52.

และเสรีภาพคือเสียงส่วนมากของประชาชน ไซ้เสียงส่วนมากที่ผนีกกำลังแน่นบั้ง มี หัวคิดเสรีนิยมและนารังเกียจนี้แหละ ภัยที่กำลังคุกคามเราอยู่”²³ โดยที่ประโยคหลังนี้ เป็นการเห็นบนามนักหนังสือพิมพ์ที่อ้างว่ามีหัวคิดเสรีนิยมแบบฮอซฟสต์ดี

“ไซ้ ผมเป็นนักปฏิวัติ ... ผมตั้งใจจะต่อต้านความหลอกลวงที่บอกว่าความจริงอยู่กับเสียงส่วนมาก แล้วความจริงที่เสียงส่วนมากขึ้นชมบูชากันนี้คืออะไรกันละ มีแต่ความจริงโบริ่าโบราณล้ำสมัย เป็นความจริงที่หมดสภาพไปแล้ว และเมื่อความจริงแปรสภาพไปถึงจุดนั้น เราก็แทบจะบอกไม่ได้ว่ามันต่างจากความหลอกลวง คุณจะเชื่อผมหรือไม่เชื่อก็ตามใจ แต่ความจริงมันไม่อยู่ยั่งยืนยาวนานอย่างที่คนส่วนมากคึกคัก ความจริงทั่วๆไปจะมีอายุได้สักสิบเจ็ดสิบแปดปี หรืออย่างมากที่สุดสิบปี แทบจะไม่มีที่อยู่นานไปกว่านั้นหรอก...มันเป็นสาเหตุของโรคคลักปิดลักเปิดที่ทำให้สังคมเราเจ็บป่วยอยู่นี้ไง....ความจริงที่คนส่วนใหญ่ในวันนี้ยึดถือกันว่าเป็นความจริงพื้นฐานโดยคนล้ำยุคในสมัยปู่ของเรา แต่คนล้ำยุคสมัยนี้ไม่มีใครเขายึดถือกันอีกแล้ว ตามความคิดของผมนะ มีความจริงพื้นฐานอยู่ข้อเดียว นั่นคือ สังคมไม่อาจมีชีวิตที่ดีได้ถ้ามันยึดอยู่กับความจริงที่ล้ำสมัยและไร้แก่นสารไปแล้ว”²⁴ เราจะเห็นตัวตนของอิบเสนปรากฏออกมาชัดเจนจากทัศนะของหมอสตีอกมันน์นี้ ทั้งคู่ต่างอัดอั้นตันใจจากกระแสทัศนะที่ยึดถือแบบแผนจนไม่ยอมรับเหตุผลและความเปลี่ยนแปลงใดๆ

หมอสตีอกมันน์เป็นผู้เชิดชูความจริงเหนือสิ่งอื่นใด และถือว่าแสงสว่างแห่งความจริงคือแสงสว่างแห่งปัญญาที่จะก่อให้เกิดความรุ่งโรจน์โชติช่วงแก่ชุมชน เมื่อเขาประกาศด้วยอารมณ์รุนแรงว่า “ผมรักเมืองเกิดของผมมากเสียจนยินดีจะเห็นมันพินาศย่อยยับลงมากกว่าจะรุ่งเรืองอยู่บนความหลอกลวง ... ชุมชนที่ตั้งอยู่บนความหลอกลวงและน่าเฟะสมควรจะต้องถูกทำลายทิ้งไป...”²⁵ อันเป็นเหตุให้เขาถูกประณามจากฝูงชนและถูกตราหน้าว่าเป็น “ศัตรูประชาชน”

²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 54.

²⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 55.

²⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 58.

บ้านของหมอสตีอกมันน์ถูกขว้างปา หน้าต่างแตกทำลาย จนไม่สามารถปกป้องจากความหนาวเย็นของอากาศภายนอก ชั่วร้ายเจ้าของบ้านที่เขาเช่าอยู่ก็ยื่นหนังสือไล่ให้ออกไป เพตราถูกไล่ออกจากงานสอนหนังสือที่โรงเรียน ทั้งหมดเพราะ “ไม่มีใครกล้าทำอย่างอื่น” ขัดกับกระแสของสังคม เพราะกลัวจะไปทำให้คนอื่นโกรธแค้นเอา แล้วท้ายที่สุด เมื่อฮอฟสตัดด์กับอัสลักเซ็นของมายีนข้อเสนอจะช่วยเหลือหมอสตีอกมันน์โดยใช้อำนาจสื่อมวลชนที่มีอยู่ในมือพลิกผันสถานการณ์ไป โดยคำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนตัว ทั้งคู่ก็ถูกหมอสตีอกมันน์ไล่ตะเพิดออกไป

หมอสตีอกมันน์เปลี่ยนใจจากการหลบลิ้นหน้าชาวเมืองไป ขอโดยสารทางเรือเพื่อเดินทางไปสู่ “โลกใหม่” ซึ่งคืออเมริกา แต่ในที่สุดเขาก็ตัดสินใจจะสร้าง “คนรุ่นใหม่” ขึ้นในเมืองเกิดของเขาเอง โดยไม่ยอมถอยไปไหนสักก้าว ต่อให้ถูกประณามจากสังคมและมวลชน เขาประกาศอย่างหนักแน่นเด็ดเดี่ยวที่จะยืนหยัดสู้ต่อไปโดยลำพังด้วยความจริงล่าสุดที่เขาค้นพบอีกว่า “คนที่แกร่งที่สุดในโลกคือคนที่ยืนอยู่โดยลำพัง” ²⁶

ถึงแม้ว่าบทละครจะไม่ได้ถูกนำเสนอตามแบบแผนของแรจดี แต่ถูกทำให้เบาสมองขึ้นมาด้วยภาพลักษณ์ของ “ศาสตราจารย์สติเฟื่อง” ที่หมอสตีอกมันน์ปรากฏให้เราเห็น เราจะเห็นว่าหมอสตีอกมันน์เป็นพระเอกของบทละครที่เชิดชูความจริง และ “ความโปร่งใส” มากที่สุดคนหนึ่งในวรรณกรรมการละคร

²⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 76.

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

นพมาส แวหงส์, ผู้แปล. *บ้านตุ๊กตา*. เอกสารเย็บเล่ม, 2531.

นพมาส แวหงส์, ผู้แปล. *เปิดป่า*. เอกสารเย็บเล่ม, 2538.

นพมาส แวหงส์, ผู้แปล. *วิญญาณหลอน*. เอกสารเย็บเล่ม, 2530

นพมาส แวหงส์, ผู้แปล. *ศัตรูประชาชน*. เอกสารเย็บเล่ม, 2535.

ภาษาอังกฤษ

Brustein, Robert. *The Theatre of Revolt*. Boston: Little, Brown and Company, 1964.

Clurman, Harold. *Ibsen*. New York: Da Capo, Inc., 1977.

Le Gallienne, Eva. *Six Plays by Henrik Ibsen*. New York: Random House, Inc., 1957.

Le Gallienne, Eva. *The Wild Duck and Other Plays*. New York: The Modern Library, 1961.